

5. Сосюра Володимир Миколайович. «Так ніхто не кохав» URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=309>
6. Сосюра В. М. МАРІЯ. URL: <https://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=sosura&page=sosura03>
7. Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 травня 2021 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. 278 с.

Науковий керівник – В. П. Ярчук, канд. філол. н., доц.

Анастасія Поворознік

Роман В. Лиса «Максим Гонтар»: історичні аспекти

У сучасній українській літературі зростає інтерес до осмислення історичного досвіду крізь призму особистих і родинних наративів. Особливо це стосується творів, у яких художня реконструкція минулого поєднується з рефлексією над питаннями національної ідентичності, пам'яті, травми й внутрішніх трансформацій особистості. Одним із яскравих прикладів такого типу прози є роман Володимира Лиса «Максим Гонтар» (2023), у якому індивідуальна доля героя нерозривно пов'язана з історичними обставинами радянського та пострадянського періодів.

Проблема осмислення історії через особистісний вимір у прозі В. Лиса вже була предметом наукового аналізу. Дослідники, зокрема Б. Смоляк [5], Л. Кавун [1], Л. Костецька [2] та Л. Крупка [3], зауважують органічне поєднання у творах історичного та психологічного рівнів, що відображає ширші тенденції розвитку української історичної прози XXI ст. Наголошується також на важливості ретроспекцій та алюзій, які формують складну багатопланову оповідь. Б. Смоляк аналізує роман «Максим Гонтар» у кількох вимірах: історичному, філософсько-світоглядному, моральному та літературному. Особливу увагу він приділяє зображенню головного героя як історика нового типу – такого, що прагне переосмислити минуле з етичної, а не лише фактографічної перспективи [5]. Метою цієї статті є комплексний аналіз історичних аспектів у творі «Максим Гонтар», зокрема особливостей презентації історії в індивідуальному досвіді головного героя. У фокусі дослідження – способи інтеграції родинної та національної пам'яті, мовної проблематики та трансформації особистості під впливом історичних травм.

«Максим Гонтар» – текст, у якому органічно переплітаються сучасність і минуле, а індивідуальна пам'ять героя поєднується з колективною пам'яттю українського народу. Хоча основні події роману відбуваються в сучасному українському контексті, в романі активно використано ретроспективні відступи, а також алюзії на історичні реалії Волині. Максим Гонтар повертається з Києва до рідного Лучеська (архаїчна форма назви міста Луцьк, яка відсилає нас до княжої доби), щоби працювати вчителем історії. Цей вибір символізує повернення не лише в рідний простір, а й у контекст звичних соціальних і культурних обставин, із якими пов'язане минуле героя. Максим не просто повертається додому, він повертається в простір, де час переплітається: від спогадів дитинства до гіркого досвіду дорослого життя, сповненого внутрішніх конфліктів і морального вибору. Багатоплановість часових і подійових ліній роману дозволяє авторові охопити життя кількох поколінь, з'єднуючи минуле з теперішнім через особисті й національні переживання.

Максим постає як персонаж із глибоким внутрішнім конфліктом. «Максима ніхто не вб'є. Чи він уже вбив себе сам? Але він ще живий», – розмірковує головний герой [4, с. 22]. Можна вважати, що такі роздуми засвідчують наявність екзистенційної кризи. Історія у творі набуває значення не лише зовнішнього тла, а й інструмента самоспостереження: через споглядання історії герой водночас переглядає і власну біографію, намагаючись вписати

себе в історію. Як слушно зауважує дослідник Б. Смоляк, людина, творячи історію, не є її простим відображенням. Навпаки, історія — це, по суті, саме людське життя [5]. Ця ідея підкреслює, що людство не просто «відображає» минуле чи сьогодення, а активно його формує. Історичні події набувають сенсу лише тоді, коли їх осмислює людина, пропускаючи крізь призму свого досвіду, світогляду та цінностей. Саме такий підхід до історії є ключовим для розуміння Максима. Він не просто спостерігач, а активний учасник, який несе на собі тягар минулого та відповідальність за майбутнє.

Важливим аспектом роману є задум Максима Гонтара створити дослідження, що виходить за межі традиційного академічного дискурсу. Він прагне не просто відтворити перебіг історичних подій, а дати голос тим, кого історія знехтувала: звичайним людям, чії долі були зруйновані війнами, репресіями, зрадами: «Максим говорив про те, що часом відчувається тим селянином, який мерзне й гине на болоті, де має постати Петербург, тим українцем, якого силоміць грабують або забирають татари-союзники Хмельницького по боротьбі з тими ж поляками, тим батьком дітей, на очах якого війни отамана Сірка вбивають спочатку його родину, а потім і його самого, тим студентом-волинянином Сашком, закоханим у гімназистку, який у місяці, що передували бою під Крутами, писав щемливий щоденник» [4, с. 60]. Його праця мала би стати спробою об'єктивної картини національної пам'яті – без пафосу, без замовчувань, без героїзації постатей лише за інерцією: «До того ж він вирішив написати історію, швидше для себе, ніж для потенційних читачів, історію України, у якій усе поставало б так, як було колись насправді. Без глянцю, приховування фактів, без ореолу довкола тих, хто творив цю історію, але не очорнюючи їх, а зображуючи з усіма позитивними й негативними діями. Історію, у якій рядові, відомі й гіпотетичні її творці поставали б як учасники величного й водночас трагічного процесу. Це мав бути не художній чи навіть художньо-документальний твір, а щось абсолютно незвичне. Він просто писатиме, а що вийде — то вже буде видно» [4, с. 323]. Таке дослідження виявляється не лише аналітичним, а й екзистенційним – це шлях Гонтара до самого себе, до правди про націю й людину. Водночас це протест проти спрощеного бачення історії як сукупності перемог і поразок великих постатей: «Він спробує писати задуману альтернативну (ні, справжню) історію України. З усім своїми фанаберіями, як він казав. Тобто зображуючи історичний процес із людьми, які ніби нічого не значили для цієї історії. Він доводив, що значили. Зрозумів, що його історія виходить надто белетризованою, а Максим цього не хотів. Тоді він вирішив зібрати все, досі ним створене, і видати окремою книжкою» [4, с. 345]. У фокусі його дослідження – доба гетьманства, де через простий, але глибокий людський досвід розкриваються теми співчуття і гідності.

Максим критично ставиться до усталених міфів про історичні постаті. Він вважає, що гетьман Мазепа насправді був складною і суперечливою фігурою: кидав сотні тисяч українців на служіння царю Петру, який будував Петербург, але водночас прагнув зберегти українську державність. Богдан Хмельницький, за його словами, спочатку прислужував польському королю, а потім змінив курс. Максим хотів писати про це, спираючись на численні листи й документи, які ігноруються традиційною історіографією. Проте, коли він почав викривати ці історичні нюанси, проти нього посипалися звинувачення, з якими впоратися було неможливо.

На формування характеру Максима значною мірою впливає його родинне минуле. Батько – талановита, але зламана алкоголем і життєвими поразками людина; мати – жінка сильної волі, яка самотужки виховала двох синів. Старший брат Тарас – емігрант, представник нового покоління з розмитою національною ідентичністю. Кожен із цих героїв є частиною життя Максима і водночас відображенням ширшого соціокультурного контексту.

У романі через біографію батька Максима, Петра Гонтара, розкривається культурно-історичний контекст радянської епохи. Митець, музикант, змушений працювати в оркестрі текстильного комбінату, – це відгомін ідеологічного кліше «митці йдуть до народу», що мало на меті принизити творчу індивідуальність задля колективістської ідеї. Нездатність Петра

реалізувати себе як музиканта, втрата сенсу, падіння в алкоголізм – усе це відображає не лише особисту та родинну драму, а й суспільну травму цілого покоління.

Постать діда Данила, типового представника радянського робітничого класу, також стає важливим елементом історичного фону. Він символізує інертність старої системи цінностей. Дід Данило – людина минулої епохи, для якої трудова дисципліна й покора були головними чеснотами, а будь-які прагнення до внутрішньої свободи чи особистісного зростання здавалися зайвими або навіть шкідливими. Його життєві пріоритети контрастують із новим поколінням доби Незалежності, яке прагне змін. Образ діда Данила демонструє конфлікт між радянським минулим і сучасністю.

Важливим складником національної історії є мовна проблема. На сучасному етапі складності цього питання втілює біографія старшого брата головного героя: Тарас емігрував до Польщі, де створив сім'ю, але його діти вже не розмовляють батьківською мовою. Інтеграція в чуже середовище – вимушений вибір емігрантів, однак для Тараса збереження національної ідентичності не має значення. Наслідком його трудової еміграції є культурна асиміляція і практично втрата національної ідентичності, адже мова – чи не найважливіший її маркер. Для Тараса важливішими стають матеріальні досягнення в новому соціальному середовищі.

Важливо зауважити, що історія в романі – це не лише велика національна чи політична розповідь, а й розповідь про родинну пам'ять. Через долі Віри, Тараса, Петра, Максима автор зображає історію як родинну спадкоємність, що передається у формі травм, мрій, покути й надій. Таким чином, роман поєднує мікроісторію родини з макроісторією нації.

Окрему увагу в романі В. Лиса «Максим Гонтар» автор приділяє сучасній історії України, зокрема темі повномасштабної російсько-української війни. Через думки й переживання головного героя розкривається внутрішній біль, який лишила війна. «<...> те, що побачив на війні, ще більше не здатне до компромісів, воно сильніше за будь-які міфи» [4, с. 411], – ці міркування Максима свідчать про глибоку зміну в його свідомості. Він починає розуміти, що героїзм, переплетений із болем, втратою і стражданнями, дуже відрізняється від презентованого у книгах та медіа. Тобто війна у творі постає як частина сучасної історії, яка безпосередньо впливає на особистість героїв.

Письменник не лише згадує війну, а намагається показати її як частину нашої спільної пам'яті. Це ще одне свідчення того, що роман «Максим Гонтар» – про глибокі зміни в нашому суспільстві, пов'язані з історичними подіями останніх років, а не лише про окрему долю історика з Луцька.

Максим із болем усвідомлює, що навіть найбільш трагічні події з часом стають «історією», а отже – частиною наративу, який, можливо, буде спрощено або навіть забуто. Це викликає в героя протест, бажання залишити правду – навіть болісну – в пам'яті суспільства. Таким чином, твір В. Лиса виступає не тільки художнім відображенням новітньої історії, але й важливим інструментом формування культурної пам'яті про сучасну війну в Україні.

Роман В. Лиса «Максим Гонтар» є зразком сучасної української історичної прози, в якій історія постає не як абстрактна хронологія подій, а як чинник формування особистості. Історичні екскурси у творі – від алюзій на княжу добу Лучеська до презентацій радянської епохи та новітньої війни – слугують своєрідними каталізаторами внутрішніх трансформацій головного героя. Максим Гонтар переживає глибоку екзистенційну кризу, в якій історія відіграє ключову роль: вона не просто нагадує про минуле, а змушує героя співвіднести себе з ним, осмислити власну ідентичність, переглянути систему цінностей. Через повернення до рідного міста, вивчення родинної біографії та травматичні спогади про війну, Максим заново конструює власне «Я».

Особливістю роману є те, що історичні пласти не подаються як застигли чи відірвані від сучасності. Вони інтегровані в наратив героя, його особисті переживання, внутрішній монолог. Такий підхід демонструє, як колективна пам'ять здатна формувати характер героя та його моральну позицію.

Закономірно, що історичні аспекти роману В. Лиса «Максим Гонтар» не вичерпують ідейно-тематичну специфіку тексту. Очевидною є проблема внутрішньої кризи й самотності інтелектуала в суспільстві. Важливими є також інтертекстуальні та філософські аспекти твору.

Джерела та література

1. Кавун Л. Тема пам'яті й тотожності в сучасній українській прозі. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2023. №29 (1). С. 1–7.
2. Костецька Любов. Часо-просторова організація «Волинської хроніки» В. Лиса. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Вип. 19: Українська література як художній феномен. Луцьк, 2015. С. 95–102.
3. Крупка Л. О. Художній простір Другої світової війни у творчості Володимира Лиса. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 7. С. 50–55.
4. Лис В. С. Максим Гонтар. Харків: Фоліо, 2023. 416 с.
5. Смоляк Б. Про три аспекти нового роману Володимира Лиса «Максим Гонтар». *Zbruc*. 2024. URL: <https://zbruc.eu/node/118335>

Науковий керівник – О. В. Яблонська, канд. філол. н., проф.

Оксана Приведенець

Назва як інтермедіальний та паратекстуальний код: роман Сергія Жадана «Ворошиловград» та кінофільм Ярослава Лодигіна «Дике поле»

Наприкінці ХХ ст. під впливом ідей постмодернізму відбувається суттєвий зсув у підходах до вивчення екранізацій: кінофільм та літературний текст більше не протиставляються, а розглядаються як рівноцінні форми мистецтва, причому екранізація трактується не як вторинне відтворення, а як окремий, повноцінний витвір [3, с. 421]. Кінематографісти сприймають екранізацію літературної класики як творче переосмислення тексту через інтермедіальний діалог – перенесення змісту й естетики з одного знакового поля в інше. У цьому процесі відбувається не лише зміна виражальних засобів, а й народження нової естетичної якості: нової форми, нового змісту. Кожна екранізація постає як творчий акт, спрямований на винайдення відповідника літературному образу в екранній площині.

Як зауважує О. Дубініна, «екранізація в сучасному культурному просторі стає невід'ємним супутником самого літературного твору, виконуючи різні соціально-психологічні функції: або заміщує літературне першоджерело, або існує паралельно з ним, або спонукає до перепрочитання. Усе це означає одне – так чи інакше екранізації впливають на сприйняття екранізованих творів. Фільми стають потужним паратекстом літературних творів, із значущістю якого треба рахуватися, хоча б із огляду на теоретичні досягнення герменевтики та рецептивної естетики» [3, с. 421].

У межах сучасного інтермедіального підходу до екранізацій особливого значення набуває аналіз творів, які вже на рівні літературної структури містять елементи гібридності, багатоступовості та відкритості до переосмислення в інших медіа. Саме такими є твори Сергія Жадана – тексти, що завдяки своїй поетичності, візуальності та емоційній насиченості створюють сприятливе підґрунтя для кіноадаптації.

У цьому контексті важливим аспектом аналізу стає паратекстуальне обрамлення творів, зокрема назва, яка задає напрям інтерпретації ще до занурення в основний текст і впливає на сприйняття літературного першоджерела в межах міжмедійного переосмислення. Французький дослідник Ж. Женетт у своїй праці «Палімпсести: Література другого ступеня» (1982) запропонував п'ятикомпонентну модель аналізу взаємозв'язків між текстами, яку він